

SHAXSNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQANING O'RNI VA AHAMIYATI

Ozodjon Soipov

O'zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi Urganch filiali "Ta'lim sifatini nazorat qilish" bo'limi boshlig'i

***Annotatsiya:** Yosh avlod tarbiyasida musiqaning o'rni ahamiyatlidir. Musiqa boshqa san'at turlaridan farqli ravishda, u shaxsning eng nozik ichki tuyg'ularini, his-hayajonini, quvonchini, insondagi tugallanmas emotsiya zahiralarini ishga solishga qodir mo'jizali vositadir. Maqolada shaxsni kamolotini shakllantirishga musiqaning ta'limiy va tarbiyaviy o'rni, o'ziga xos jihatlari va ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, buyuk mutafakkir va olimlarning musiqa san'ati haqidagi fikrlari keltiriladi.*

***Аннотация:** Роль музыки в воспитании молодого поколения велика. Музыка, в отличие от других видов искусства, является прекрасным инструментом, способным использовать самые тонкие внутренние чувства, эмоции, радость, неисчерпаемые эмоциональные резервы человека. В статье говорится о воспитательной и образовательной роли музыки, ее специфических аспектах и значении в развитии личности. Также представлены мнения великих мыслителей и ученых о музыкальном искусстве.*

***Abstract:** The role of music in the education of the younger generation is great. Music, unlike other types of art, is an excellent instrument that can use the most subtle inner feelings, emotions, joy, and inexhaustible emotional reserves of a person. The article talks about the educational and educational role of music, its specific aspects and significance in personality development. The opinions of great thinkers and scientists about the art of music are also presented.*

Kalit soʻzlar: *inson ruhiyati, musiqa, estetik tarbiya, sanʼat, madaniyat, estetik his-tuygʻu, yosh avlod.*

Ключевые слова: *психика человека, музыка, эстетическое воспитание, искусство, культура, эстетическое чувство, молодое поколение.*

Key words: *human psyche, music, aesthetic education, art, culture, aesthetic feeling, young generation.*

Musiqaning inson ruhiyatiga taʼsir qilishining betakror imkoniyatlari haqida qadimdan musiqashunoslar, mutafakkirlar va olimlar diqqatini oʻziga tortgan. Faylasuflar, psixologlar, pedagoglar va jamoat arboblari sanʼatlar ichida musiqa sanʼatining insonni shaxs sifatida shakllanishiga taʼsir qiladigan xususiyatlarini aniqlashga uringanlar. Qadim zamonlardan musiqaning, ayniqsa, uning komponentlari - ritm va kuyning inson kayfiyatiga taʼsiri, ichki dunyosini oʻzgartirishi haqida fikrlar mavjud boʻlgan.

Musiqa sanʼati-inson maʼnaviy olamini aks ettirib, uning aqliy, axloqiy va estetik tuygʻularini rivojlantiradi. Zero, “Musiqa turli-tuman tovushlar bilan badiiy obraz yaratib beruvchi, gʻoyaviy-emotsional mazmunga ega boʻlgan sanʼatning bir turi. Insonning jamiyatda tutgan mavqeyi, madaniy - tarbiyaviy, gʻoyaviy tashkilotchilik rolida musiqa yuksak oʻrinda turadi. Musiqadagi obrazlarni gavdalantirib beruvchi asosiy element – musiqa tovushidir. Musiqaning asosi – kuydir. Bundan tashqari ritm, lad, metr, garmoniyalar uning muhim vositalari¹.

Musiqa sanʼati estetik tarbiyaning muhim omili sifatida shaxs shakllanishiga kuchli taʼsir etadi. Oilada, bogʻchada, maktabda musiqa mashgʻulotlarini maqsadga muvofiq tarzda uyushtirish, yosh avlodning ichki dunyosini boyitish va sanʼatni toʻgʻri tushunishdagi samarali yoʻllardan biridir desak mubolagʻa boʻlmaydi. Musiqa kishiga har tomonlama taʼsir koʻrsatar ekan kuy va uning musiqiy ifodasi

¹ Il. Akbarov “Muzika lugʻati”. Toshkent. Gʻ.Gʻulom nashriyoti 1987 yil. – B. 209-210.
www.pedagoglar.org

inson tabiyatiga har xil tuyg'ularni uyg'otadi, turlicha kayfiyatlarni hosil qiladi. Ashulaning she'riy matni, mazmun-g'oyasi nafaqat his-tuyg'uga, balki tinglovchining aql-shuuriga ham nur baxsh etib, mantiqiy fikr-mulohaza yuritishga o'rgatadi.

Musiqiy asarning g'oyaviy mazmuni – tinglovchining ta'sirlanish darajasini belgilaydi. Musiqiy-estetik tarbiyaning vazifalari ham xuddi shu jarayondan boshlanadi. Musiqa o'z xususiyatiga ko'ra bolaning his-tuyg'ulariga bevosita ta'sir etib, uning ma'naviy qiyofasini shakllantiradi. Musiqa san'atining tarbiyaviy imkoniyatlari keng, kuchi nihoyatda qudratli. Musiqa tili tarjimonsiz, barchaga tushunarli xususiyati bilan fikr va tuyg'ularni ifoda etadi.

Musiqiy - estetik tarbiya yoshlarimizda milliy madaniy merosimizga hurmat, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni qadrlashga o'rgatadi. Musiqaning inson ruhiyatiga ta'siri masalalari azaldan donishmand-u mutafakkirlar diqqatini o'ziga tortgan. Musiqiy tarbiyaning bolani shakllantirishdagi o'rni va ahamiyati nihoyatda ulkan ekanligini ular alohida e'tirof etishgan. Donishmandlar fikriga ko'ra bolada ilk davrlardan shakllanadigan insoniy fe'l-atvor, fazilat, sifatlarida aynan musiqa muhim vosita hisoblangan.

Musiqaning falsafiy mohiyati ham shaxs shakllanishida katta ahamiyatga ega. Ajoyib musiqa asarlari chuqur falsafiy mazmun bilan sug'orilgan bo'ladi, musiqada hayot va o'lim, shaxs va jamiyat, ezgulik va zulm, qudrat va zaiflik kabi masalalar aks etadi. Musiqa inson his-tuyg'ularini, orzu-umidlarini, xohish-istaklarini o'ziga xos badiiy tilda ifoda etadi va kishining his-tuyg'ulariga faol ta'sir etishi natijasida insonda falsafiy dunyoqarashning ham shakllanishiga zamin yaratadi.

Musiqashunoslik, uning nazariyasi va amaliyoti bilan shug'ullanib ulkan musiqiy-pedagogik meros qoldirgan bobomiz Abu Nasr Forobiyning "Katta musiqa kitobi", "Musiqa haqida so'z", "Ritmlar klassifikatsiyasi" va boshqa asarlari uning musiqa ta'limoti, musiqa ta'lim-tarbiya nazariyasi hamda amaliyotini puxta egalaganligidan dalolat beradi. Forobiy musiqaning eng avvalo shaxsning axloqiy sifatlarini shakllantirishdagi ijobiy fazilatlarini alohida ta'kidlab, "Musiqa shu ma'noda foydaliki, kimning fe'l-atvori muvozanatini yo'qotgan bo'lsa, tartibga

keltiradi, kamol topmaganlarini kamolga yetkazadi va muvozanatda bo'lganlarni muvozanatini saqlaydi”², - deb yozgan. Forobiy musiqa nazariyasi ilmi sohasida nihoyatda bilimdon kishi bo'lishi bilan birga uning amaliyotini ham puxta egallaganligi ma'lumdir. O'z davrida alloma ajoyib bir musiqa asbobi yasaganligi, undan juda ham go'zal, yoqimli kuylar eshitish mumkin bo'lganligi, hatto bu kuy tinglovchini juda zavqlantirib yuborganligi xususidagi ko'plab hikoyalarini tarixiy manbalarda yozib qoldirilgan. Shulardan birida Forobiy Shom amiri saroyiga kirib musiqa chalib u yerdagilarni uxlatib chiqib ketadi... Bu naql ham Forobiy musiqa nazariyasi donishmandigina emas, balki uning usta ijrochisi, amaliyotchisi ham bo'lgani haqida o'sha davrlarda paydo bo'lgan hikoyadir.

Buyuk mutafakkir Abu Ali ibn Sino musiqiy-pedagogik qarashlaridagi muhim jihat - musiqani inson faoliyati mahsuli, bola tarbiyasida muhim omil sifatida e'tirof etiladi. O'zining “Donishnoma” (“Bilimlar kitobi”) asarida musiqani “qadimiy hikmatli fanlar”dan biri sifatida ta'riflab, *“Musiqiy bilim, tovushlarning ohangdorligi va noohangdorligi, kuylarning xususiyatlariga oid bilim”*, - deydi. Go'zallik olamini, musiqa mohiyatini teran anglagan alloma “Go'zallikni inson sezgi vositalari: ko'rish, eshitish, hidlash, ta'm bilish, ushlab ko'rish orqali bilib oladi, go'zallikni sezadi, undan lazzatlanadi”, - deb, ta'kidlaydi. Musiqa san'atining ko'pgina foydali xususiyatlari ta'riflangan “Risolatun fi ilmi-l musiqiy” (“Musiqa ilmi haqida risola”) asarida musiqiy tovush xususiyatlari, ayniqsa inson ruhiy kasalliklarini davolashdagi ahamiyati, his-tuyg'ulariga ta'siri haqida qimmatli fikrlar bildirgan. Kishida jism va ruh bir-biri bilan uzviy bog'liq ekanligi, jismda biror xastalik ro'y bersa, ruhiyat ham iztirob chekishini, muhimi esa musiqani aloqa vositasi, deb qarab ruhiy kasalliklarga chalingan kishilarni davolashda tanbur, g'ijjak, nay, chang singari sozlardan unumli foydalanishni tavsiya etgan. Musiqani shaxsning ma'naviy va jismoniy tabiatiga ta'sir etuvchi qudratli tarbiyaviy vosita sifatida e'tirof etib, bolalarni juda yoshligidan boshlab musiqiy hissiyotini tarbiyalash muhimligini - bu esa ruhiy holatni mustahkamlaydi, - degan g'oyani

² Abu Nasr Forobiy. She'r san'ati. Toshkent, 1979 y. – B.11.
www.pedagoglar.org

ilgari surgan.

Soʻz mulkingning sultoni Mir Alisher Navoiy xazratlari musiqaning inson ruhiyatiga taʼsir kuchini shaxsni shakllantirishdagi oʻrni, tarbiyaviy ahamiyatini yuksak baholagan va bu sanʼat ilmi sir-asrorlarini oʻrganishga harakat qilgan. Shogirdlarini ham shunga daʼvat etib, sheʼriyatning musiqa ilmi bilan oʻzaro bogʻlikligi qonuniyatini chuqur oʻzlashtirishni talab etgan. Musiqaning nazariy asoslarini bilmay turib, yaxshi shoir boʻlish mumkin emasligini shogirdlariga taʼkidlagan.

Jadid bobolarimizda maʼrifatparvar tarixchi, filolog, tarjimon, yozuvchi, dramaturg va shoir Abdurauf Fitrat ham musiqaning inson tarbiyasidagi ahamiyati, musiqa asboblarining turlariva ijro usuli haqida qimmatli maʼlumotlar qoldirgan. Hatto musiqa sanʼatiga bagʻishlab “Oʻzbek klassik musiqasi va uning tarixi” nomli asar yozib qoldirgan.

Mashxur polyak kompozitori K.Shimanovskiy oʻzining “Jamiyatda musiqaning tarbiyaviy ahamiyati” nomli maqolasida, musiqaning tabiiy kuchi haqida gapirar ekan, uning ikki qarama-qarshi yoʻnalishda - yaratish va buzish uchun ishlatish mumkinligini – “kerakli ishga yoʻnaltirgan holda, tez oqar daryoning suvlaridan foydalanib, foydali va unumli ishlar uchun, yaʼni tegirmonni aylantirish uchun ishlatgandek, musiqa kuchidan ham unumli foydalanish kerak”, - degan.

Mutafakkir olimlar musiqani faqat insonga samarali taʼsir etuvchi vosita emas, balki oʻz mohiyati, jamiyatdagi vazifasiga koʻra alohida bir fan sifatida ham tadqiq etishgani, davrlar oʻtib ularning fikr gʻoyalari, musiqiy-pedagogik merosi taʼlim tarbiya jarayoniga tadbik etilib, ommaviy xalq musiqa pedagogikasini rivoj topishi, kasbiy musiqa taʼlimi usuliyatini takomillashib borishiga asos boʻldi desak mubolagʻa boʻlmaydi.

Musiqaning insonga taʼsiri, shaxsning va jamiyatning ruhiy hayotidagi oʻrni kompleks muammo hisoblanadi. Ushbu murakkablik va serqirralik fanga darrov kelmadi. Shu oʻrinda Asafevning “...musiqa - bu ham sanʼat, ham fan, ham til, ham oʻyin” - degan soʻzlarini eslash maqsadga muvofiqdir. Demak, talabalarning

musiqiy hamda shaxsiy xususiyatlarini shakllantirishda musiqa san'atining o'rni beqiyosdir. Musiqa kishiga har tomonlama ta'sir ko'rsatar ekan: kuy va uning musiqiy ifodasi kishining hissiyotiga chuqur ta'sir qilib, unda har xil hislarni uyg'otadi, turlicha kayfiyatlarni hosil qiladi. qo'shiqning matni, g'oyaviy mazmuni faqat hissiyotga emas, balki tinglovchilarning ongiga ham ta'sir qilib, ularni hayajonlantiradi va fikrlashga majbur etadi. Kishilarda asarda aks etgan ma'naviy muammolarga nisbatan muayyan munosabat uyg'otadi. Bunday ta'sir g'oyat murakkab va kuchlidir. Zero, musiqa yosh avlodning ma'naviy, badiiy-axloqiy madaniyatini shakllantirishga, milliy g'ururi va vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirishga, fikr doyrasini kengaytirishga, ijodiy mahorati va badiiy didi o'sishiga, mustaqilligi va tashabbuskorligini tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Akbarov. Il. "Muzika lug'ati". T., G'.G'ulom nashriyoti 1987. – B. 209-210
2. Abu Nasr Forobiy. She'r san'ati. T., 1979. –B.11
3. Abdurauf "O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi". T., "Fan" nashriyoti-1993. -57 b
4. Soipova D. Musiqiy-nazariy bilimlarni o'zlashtirish jarayonini takomillashtirish. T., "Fan va texnologiyalar nashriyoti" 2005 y., -84 b
5. Апраксина О.А. Методика музыкального воспитания в школе. - М., 1989.
6. Абдулин А.Б., Кабалевский Д. Б. Теория и практика музыкального обучения в общеобразовательной школе.- М.,1983.